

Ungas övergång från skola till arbetsliv – mer av samma misslyckande?

Övergången skola-arbetsliv - matchningsproblematik
minst 100 000 arbetslösa ungdomar – samtidigt gott om jobb

Föreställning bland politiker & myndigheter: skapa flera jobb!

Istället: flera gymnasial utbildade med efterfrågad (**yrkesutbildning**) & rätt (**branschförankrad**) kompetens!

”Det är sällan gymnasieskolan har någon verklighetsförankring”

”För det är så att vi hade färdigutbildade som inte kunna se skillnad på en ko och en tjur /.../ Om man vill mjölka en tjur då är det allvarligt ska jag säga”

Men varför yrkesutbildning?

Yrkeselever är bättre rustade för etablering jämfört med elever från högskoleförberedande program som inte fortsätter studera på högskolenivå

Lärlingseleverna uppvisar högre anställningsbarhet i termer av att vara i någon form av anställning ett år efter studier än yrkeselever som har gått en skolförlagd utbildning

Hur åtgärda matchningsproblematiken? Förbättra övergången skola-arbetsliv!

Sedan 1990-talet omfattande ändringar i utbildningssystemet

(yrkesutbildningar präglade av arbetslivets behov + lärlingsutbildningar)

Gy11 - öka yrkesutbildningens attraktionskraft!

Blev bättre? Nej!

Alldeles för få som läser på yrkesprogram: 70% början på 80-talet

43% slutet på 90-talet

35% 2007

27,2% 2017 (rekordlåg) – 28,9% 2022

Alexandru Panican

Ungas övergång från skola till arbetsliv - mer av samma misslyckande?

Yrkesutbildningens attraktionskraft sedan Gy11

- andelen som valde yrkesprogram i första hand har minskat:

läsåret 2011/12 (**41,1%**)

läsåret 2018/19 (38,0%)

läsåret 2022/23 (**36,3**)

- andelen behöriga förstahandssökande minskat:

läsåret 2011/12 (**81%**)

läsåret 2018/19 (67%)

läsåret 2019/20 (70%)

läsåret 2022/23 (**74%**)

•

Ungas övergång från skola till arbetsliv – mer av samma misslyckande?

- antal & andel elever på yrkesutb. i årskurs 1 har minskat:

läsåret 2011/12: 41 725 elever / **31,4%**

läsåret 2017/18: 33 547 elever / **24%**

(- 8 178 elever/- 7,4 %)

läsåret 2022/23: **37 156 elever / 27,1%**

- antal yrkeselever som läser en lärlingsutbildning har ökat sedan Gy11:

1 340 lärlingar läsåret 2011/12 - 14 888 läsåret 2022/23 (**dock motsvarar ej regeringens mål om 30 000 lärlingar fram till 2014/15**)

Alexandru Panican

Ungas övergång från skola till arbetsliv – mer av samma misslyckande?

Andelen som sökte läsåret 2022/23 till:

- **EE-programmet** 5,3%
- **Fordon- och transportprogrammet** 5,2%
- **Samhällsvetenskapsprogrammet** 17,9%
- **Ekonomiprogrammet** 17,5%

Alexandru Panican

Ungas övergång från skola till arbetsliv – mer av samma misslyckande?

Varför inte lyckas?

Institutionella förhållanden: utbildningssystemet avgörande

**Tre yrkesutbildningsmodeller: den liberala marknadsekonomiska modellen
den duala-korporativistiska modellen
den statsreglerade byråkratiska modellen (goda intentioner!)**

Alexandru Panican

Ungas övergång från skola till arbetsliv – mer av samma misslyckande?

Nationell politisk nivå

- diskutera yrkesutbildning som arbetsmarknadspolitiskt instrument mot ungdomsarbetslöshet, ej som en del av utbildningspolitiken (**fokus på anställningsbarhet endast - fångas ung. intresse?**)
- förespråka en nedvärderad utbildning, mer av det man inte tror på – yrkesutbildning (skoltrötta) (utbildningspolitiskt paradig: röd tråd sedan 1940-talet, ideologisk kärna med nedvärderande syn på yrkesut. som ej motsvarar utb. med fokus på allmänorienterade & allmänbildande ämnen för engagerad & kulturellt välorienterad)
Partipolitiska konflikter har historiskt varit begränsade – samsyn snarare än konfrontation
- prata om förändringar men låta bli göra institutionella förändringar

Alexandru Panican

Ungas övergång från skola till arbetsliv – mer av samma misslyckande?

Skolföreträdare högstadiet

Yrkesutbildning uppfattas som en sekunda utbildningsform: ej utvecklingsmöjligheter, saknar bredd (nischinriktad kunskap & inlåsning genom specialiserad kontextbunden kunskap), fostran till yrkesskicklighet hotar det fria kunskapssökandet & det livslånga lärandet, oro för att bli av med ”duktiga” elever, reproducerar klasskillnader, utnyttjas som billig arbetskraft

dock bra för elever som beskrivs i termer av skoltrötta, resurssvaga & lågpoängare!

”Yrkesutbildningarna handlar egentligen om företagens rekryteringsbehov för billig arbetskraft /.../ Dessa program förbereder eleverna /.../ för lågstatus jobb. Yrkesutbildningarna är ett dåligt alternativ /.../ och hotar ett utbildningssystem som främjar livslångt lärande och hotar /.../ unga människors möjligheter till ett framgångsrikt och meningsfullt arbetsliv”

”Om de [barnen, förf:s anm.] hade sagt att de vill söka till VVS-tekniker så hade jag väl sagt: Är det verkligen så genomtänkt? Jag hade sagt det, men jag hade menat: över min döda kropp”

Alexandru Panican

Ungas övergång från skola till arbetsliv – mer av samma misslyckande?

Elevernas attityder (högstadiet)

Teoretiska program diskuteras som en ytterlighet till yrkesutbildningar

Teoretiska: genomtänkta utbildningar, ”superduktiga” lärare med ”riktig kompetens” som undervisar ”ambitiösa och ordentliga” elever (som klär sig ”ordentligt”)

Yrkesutbildningar: inte lika smarta, inte lika engagerade i skolan, medelmåttor

”...teoretiska är mer för de smarta, de som inte är lika smarta kommer inte in på teoretiska. Om jag skulle välja yrkesutbildningar så känns det att jag kastar bort alla mina poäng som jag har jobbat så hårt för”

Yrkesinriktade har en nedvärderade syn på yrkesprogram också (vägen ut från det de inte vill ha mer av/skolförlagda studier i en traditionell skolmiljö)

Alexandru Panican

Ungas övergång från skola till arbetsliv – mer av samma misslyckande?

Matchning – hur tänker eleverna? (gymnasievalet)

- kopplingen mellan utbildning & efterfrågad kompetens ej intressant
- ej fått information om utbildningsdimensionering, yrkesutgång eller om utbildningens attraktionskraft på arbetsmarknaden
- framtida inkomstnivån mycket viktigt - hög lön nyckelaspekt i framtida arbetsliv
- viktigast är att utbildningen ska vara ”rolig” även om den inte leder till ett jobb
(ett förhållningssätt som riskerar underbygga matchningsproblemet)

Sammanhang

Fritt skolval: eleven har huvudrollen vid & huvudansvaret för utbildningsval (socio-ekonomiska bakgrund avgörande)

Högstadiееlever väljer (liv) på en kvasimarknad: fri etablering i konkurrens om elever på skolmarknad där skattemedel bekostar transaktioner mellan köpare (elever) & säljare (skolor)

Utbildningspolitiker använder ett språk som inte når högstadiееlever **koppling till etablering endast -fel marknadsföring?**

Alexandru Panican

Ungas övergång från skola till arbetsliv – mer av samma misslyckande?

Forskningsprojekt med branscher (arbetsgivarsidan) om validering av kompetens

Reell kompetens omfattar:

- formell kompetens (svårt att reglera på nationell nivå)**
- icke-formell kompetens (svårt pga inbyggd föränderlighet)**
- informell kompetens (saknas valideringskriterier)**

Den viktigaste kompetensdelen är informell kompetens men det går inte att ringa in (djuröga?), det finns inga tydliga valideringskriterier

Slutsats: går ej att tala om vad det är för kompetens som efterfrågas men hur ska utbildningssystemet förändras?

Hur förbättra övergången skola-arbetsliv om skolan & arbetslivet utgör två öar utan broar?

Vad blir problemet?

Utbildningssystemet genererar hög ungdomsarbetslöshet!

Varför?

- (i) Etablering kräver gymnasiekompetens – minst 25 % fullföljer ej gymnasieutbildningen**
- (ii) Alldeles för få som väljer yrkesprogram som leder till jobb**
- (iii) Utbildningssystemet har svårt att leverera efterfrågad kompetens**

Konsekvens?

Hög ungdomsarbetslöshet - bland vuxna biståndsmottagare, gruppen 18-29 störst (55 281)

Vad görs? Lokal arbetsmarknadspolitik!

Aktivera mera! Dock mer av samma som ej fungerar istället för att aktivera rätt

Alexandru Panican

Ungas övergång från skola till arbetsliv – mer av samma misslyckande?

I aktiveringsforskningen görs en distinktion mellan 2 aktiveringsmodeller:

- (i) **jobbaktivering (piska)** betecknas av såväl kontroll som sanktioner för att öka det individuella ansvarstagandet i jobbsökande aktiviteter & praktik (i **meritokratiskt** arbetsliv, ”**rätt**” validering)
- (ii) **resursaktivering (morot)** lägger tyngdpunkten på (**genomtänkt**) utbildning & arbetslivserfarenhet från reguljära arbetsmarknaden, sanktioner & kontroll underordnad roll

Jobbaktivering & sanktioner ökar risken för socialbidragsberoende
(bekämpa socialbidragsberoende genom att skapa bidragsberoende!)

Vad vet vi mer om lokal arbetsmarknadspolitik?

Alexandru Panican

Ungas övergång från skola till arbetsliv – mer av samma misslyckande?

En tudelad arbetsmarknadspolitik sedan 90-talet: statlig & kommunal

Lokal aktivering selekterar arbetslösa: försäkrade nära arbetsmarknadsetablering - Af
utförsäkrade med ek. bistånd - kommunens ansvar

Varför kommunal aktivering?

- (i) en passiv Af
- (ii) Af:s program har en för låg aktivitetsgrad eller kvalitet
- (iii) missbelåtenhet med statlig arbetsmarknadspolitik som inte kan anpassas till lokala förhållanden
- (iv) bristande samarbete med Af

Om kommunal arbetsmarknadspolitik

- **Kostnaderna har ökat med nästan 60% från 2011 till 2015 (samtidigt lägre arbetslöshet, färre deltagare i åtgärder, andelen arbetslösa utan arbetslöshetsersättning har minskat)**
- **kostnaderna fortsätter öka – 2021 drygt 5,2 miljarder kronor netto (ökade med 227 miljoner)**
- **insatserna involverade nästan 95 000 deltagare**
- **cirka 5 372 årsarbetare**

Vad vet vi om vad kommunerna gör och insatsernas resultat? Knappt något!

Om kommunal arbetsmarknadspolitik

- Bristande samverkan mellan Af och kommuner trots regelverk som ska underlätta
- Brukaren ska acceptera insatser även om aktiveringen inte höjer kompetensen eller leder till jobb
- jobba med de som står närmast arbetsmarknaden (som Af). De som behöver mest får ej (resurser, statistik)
- Vägledande föreställning: bidragstagaren passiviseras via trygghetssystem & utvecklar bidragskultur. Aktiveringen visar om man är värdig ek. bistånd. Acceptera striktare aktiveringskrav med sanktionsmöjligheter.
- Från välfärdsstat till välfärdsstad. Kommunal aktivering reproducerar fattigvårdslogiken: insatser som utgår från kategorisering (skilja förtjänta från oförtjänta), lokalförankrad moralisering om vad som är genomtänkt aktivering för ”våra egna”, disciplinering, kontroll, misstänksamhet, individualisering av arbetslöshetsorsaker och sanktioner (underklass).

Huvudslutsats: oklar ansvarsfördelning mellan aktörer, dubbla spår, ineffektivitet & kommunerna bedriver fattigvårdsomsorg

Alexandru Panican

Ungas övergång från skola till arbetsliv – mer av samma misslyckande?

Arbetsförmedlingen

- **tar ansvar endast för vissa grupper - oftast de som är "lättast" att arbeta med**
- **"kreativitet" i bedömningar om vem man kan jobba med kopplade till organisatoriska förhållanden, ej till individuella orsaker**
- **Af behöver inte ta ansvar för felaktiga/tvivelaktiga bedömningar - kommunen har det yttersta ansvaret därmed kommunal aktivering**

Samverkan mellan Af och kommuner

Ömsesidigt beroende: Af - större ek. resurser inom lokal aktivering & därmed en dominerande roll

Kommuner - erbjuder aktiviteter & praktikplatser som Af behöver

Gemensamt antagande: arbetslinjen + motprestation + aktivitet för arbetslösa är önskvärt, oavsett om den leder till etablering

Men konkurrerande logiker

- **Af: verkar för likvärdighet, utgår från nationella arbetsmarknadspolitiska mål för att få människor i arbete (kompetent & tillgänglig arbetskraft för att fylla marknadens behov, creaming, högre krav på goda effekter)**
- **Kommunerna: agerar utifrån lokala prioriteringar, styrs främst av målet att färre ska uppbära ek. bistånd (övervältras till statliga bidragssystem, flytta, gör biståndet mindre attraktiv, stå till arbetsmarknadens förfogande enligt Af, få subventionerade anställningar från Af/billig arbetskraft/A-kassagrundande)**

Konkurrerande logiker

Af: Vi har nog varit en ganska svår danspartner här ibland. Kommunen dansar samba medans vi dansar rumba. Vi har vårt regelverk och sen har kommunen, upplever jag i vart fall, något mer fria händer utifrån kommunallagens tillämpningar än vad vi har haft.

Stöttestenen - olika kunskapsanspråk om vem som står till arbetsmarknadens förfogande

AF : Vi lever ju också i våra egna vardagar. Om vi tänker att vi jobbar med arbets sökande och arbetsgivare. Här finns det en stor arbetsmarknad just nu som efterfrågar de här personerna som ska kunna gå ut i de här jobben. Det är vår vardag. De ska vara anställningsbara.

Kom: Vi kommer och tolkar det så att när en individ står till arbetsmarknadens förfogande, så kan individen absolut tolkas på Arbetsförmedlingen som att den inte står till arbetsmarknadens förfogande [...] Vi har inget gemensamt lagrum eller någon tolkning som man kan gå till och säga, okej, om följande kategorier är uppfyllda så vet vi att en individ står till arbetsmarknadens förfogande.

Af tolkningsföreträde- kommunen yttersta ansvaret + anpassas om resurser önskas från Af

Ungas övergång från skola till arbetsliv – mer av samma misslyckande?

- **Aktiveringsforskningens slutsatser: för lite forskning om vad som görs & bristfällig dokumentation**
- **Historiskt sätt övertro på aktivering + jobb löser allt. Stämmer? Se arbetande fattiga**
- **Aktiveringen är heterogen: insatser av olika karaktär som vänder sig till skilda grupper**
- **Insatser av flyktig karaktär i projektform, saknar tydliga mål och låg kvalitet i förhållande till kompetenshöjande verksamhet (gräsklippning, flytthjälp, snöröjning, matlagning..i meritokratiskt)**
- **Aktivering för aktiveringens skull. Aktivering pressas fram utan medvetenhet om strukturella orsaker och oberoende av individens önskemål, problem- och behovsperspektiv. Grundprincipen är att ek. bistånd inte ska betalas utan motprestationer**
- **Goda exempel sprids inte + projektsjuka**

Alexandru Panican

Ungas övergång från skola till arbetsliv – mer av samma misslyckande?

Huvudslutsats:

Utbildningssystem genererar ungdomsarbetslöshet (många utan gymnasiekompetens + få yrkeselever) medan kommunal aktivering reproducera samma problem (jobbaktivering/piska genom kontroll, sanktioner & ogenomtänkta insatser)

Det ena systemet skapar problem, det andra bibehåller. Mer av samma misslyckande sedan 1990!

Tack! alexandru.panican@soch.lu.se